

1269

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ

Ο ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ
ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

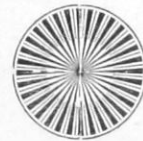
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

1912

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ

Ο ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ
ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

—••—
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

1912

Ο ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ
ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Α Η ΝΙΚΑΙΑ

(400 π. Χ. — 1912 μ. Χ.)

Νίκαια ἡ περικλεῆς καὶ ἀοίδιμος, τῆς ἑλληνικῆς Βιθυνίας ἡ ἀρχαία μητρόπολις, τὸ στερρόν καὶ ἀσύντριπτον τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἔρεισμα, ἡ ζῶσα νῦν νεκρὰ καὶ τεταπεινωμένη εἰς τὸ ἔπακρον, διήνυσε βίον μακρὸν, παντοίων μεγαλουργημάτων καὶ περιπέειων πλήρη. Ἰδίᾳ δὲ διεκρίθη ὡς πλουσία ἐστία τηλαυγούς λαμπηδόνας ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου. Δι' ὃ ἀνεξίτηλον παραμένει τὸ μέγα αὐτῆς ὄνομα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ἰδρυμα ἀπ' ἀρχῆς ἑλληνικὸν, ἐν καλλίστῳ χώρῳ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀσκανίας λίμνης κειμένη, λίαν ἐνωρὶς ἀνεδείχθη πολυάνθρωπος, κραταιὰ καὶ εὐδαίμων. Οἱ πρῶτοι θεμελιωταὶ αὐτῆς ἦσαν Μακεδόνες Βοττιαῖοι, ὀνομάσαντες αὐτὴν Ἀγκώρη. Εἶτα δ' ὁ Ἀντίγονος εὐρυτέραν καταστήσας, μετωνόμασεν ἀφ' ἐαντοῦ Ἀντιγόνηαν (310 π. Χ.) Ὀλίγον δὲ μετὰ

ταῦτα ὁ Λυσίμαχος (300 π. Χ.) πρὸς τιμὴν τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ἀντιπάτρου, μετωνόμασε Νίκαιαν, καὶ ἐπὶ μᾶλλον ἀνέπτυξεν αὐτήν.

Οἱ χρόνοι τῆς νεωτέρας θεμελιώσεως διὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Λυσιμάχου ἦσαν οἱ ἔνδοξοι ἐκεῖνοι χρόνοι τῆς ἐκτάκτου ἑλληνικῆς ζωῆς τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἑλληνοπνευματικοῦ μᾶλλον ἀνακαινιστοῦ, ἢ δορυκτῆτος, τοῦ κόσμου, τοῦ μεγάλου υἱοῦ τοῦ πολυμηχάνου Μακεδόνα βισιλέως Φιλίππου καὶ τῆς ἐνθουσιώδους Ἡπειρώτιδος Ὀλυμπιάδος, μαθητοῦ δὲ τοῦ μεγίστου τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφου Ἀριστοτέλους τοῦ Σταγειρίτου.

Ὅπως δ' ἐκεῖνος προκινδυνεύων ἐν ἀγῶσιν, ἢ νέας ἰδρύων πόλεις ἀνὰ τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὰς κλεινὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν αὐταῖς ἐξαισίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ νοῦν εἶχεν, ἐπιθυμῶν κοινὸν κτῆμα ἐς αἰεὶ τῆς ἀνθρωπότητος νὰ καταστήσῃ ταύτην, οὕτω καὶ οἱ κατὰ μέρη διάδοχοι αὐτοῦ ἀνθημιλλῶντο εἰς τὴν εὐρείαν καλλιέργειαν τῶν θαυμασιῶν ἑλληνικῶν ἀγαθῶν, τοῦ καλλίστου μέχρι τοῦδε εὐεργετήματος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Τοιούτων δ' ἰδρυτῶν καὶ προστατῶν εὐμοιρήσασα ἢ Νίκαια, κατέστη ταχέως μεγάλη φωτοβόλος ἐστία ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τέχνης ἐν μέσῳ τῆς Βιθυνίας. Διὸ παρήγαγε καὶ συνεκέντρωσε πλείστους ἐν γράμμασιν ἐξόχους ἄνδρας, καὶ δὴ φιλοσόφους, ἀστρονόμους, ἱστορικούς,

γραμματικούς καὶ ρήτορας. Ἡ τοιαύτη δ' ἀκμὴ ἐπὶ μακρὸν παρατείνεται, καὶ φθάνει μέχρι τῶν χρόνων τῆς νέας τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνακαινίσεως καὶ ἐξαπλώσεως.

Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, οἱ δεξιότατα διαχειρισθέντες ἅπαντα τὸν ἀνεξάντλητον πνευματικὸν τῶν Ἑλλήνων πλοῦτον, κληρονόμοι δ' αὐτῶν γενόμενοι πρακτικώτατοι, δὲν παρείδον τὴν Νίκαιαν, ἀλλ' ἐξαιρέτως ἐτίμησαν διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως καὶ δι' ὅλην αὐτῆς τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Οὕτω δ' ἀπὸ πρωτενούσης τῶν βιθυνῶν βασιλέων ἐγένετο πρωτεύουσα Ῥωμαίων ἀνθυπάτων, προαγομένη καὶ ἐν τῷ ἐμπορίῳ.

Περὶ αὐτὴν δὲ συνεκεντρώθη τότε βίος ἑλληνικὸς εὐρύτατος. Διότι ἅπασα ἢ περὶ τὴν Ἀσκανίαν λίμνην μεγάλη καὶ εὐφορος πεδιάς, καὶ ἄλλα πέριξ μέρη, εἶχον ἤδη συνοικισθῆ ὑπὸ ρηξικελεύθων Ἑλλήνων, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τοσαῦται ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα μνημεῖα ἑλληνικῆς ζωῆς, ἐγκατεσπαρμένα πανταχοῦ. Ἰδίαν δὲ παρείχεν αὐτῇ ἀξίαν ἢ διὰ τελειοτάτης τέχνης διὰ τειχῶν καὶ πύργων καὶ ἐπάλξεων ὀχύρωσις, ἣτις καθίστα αὐτὴν ἀπόρθητον, καίτοι ἔκειτο ἐπὶ πεδιάδος.

Οὕτως ἀνθηρὰν καὶ ἀκμαίαν εὔρε τὴν Νίκαιαν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Εἴτε δ' ὁ πρωτόκλητος Ἀνδρέας, εἴτε ἄλλος ἀπόστολος, ἢ μαθητὴς ἀποστόλων ἐκήρυξεν ἐν αὐτῇ, βέβαιον μένει ὅτι λίαν ἐνωρὶς ἐνεκολπώθη τὸν χριστιανισμόν, καὶ κατέστη κέντρον ἐπίσημον ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς

ἀναλόγως καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς περιωπὴν. Γνωστὸν δ' ἄλλως ὅτι ἡ Βιθυνία ἰδίαν ἐδειξεν ἀγάπην πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεανθρώπου ἐλευθερωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιαύτην εὔρε τὴν Νίκαιαν ὁ ἐκ μητρὸς Βιθυνὸς Ἑλλην φιλόσοφος αὐτοκράτωρ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Διὰ τῆς ὀξυδερκείας δὲ κατανοεῖ ὅτι ἐνταῦθα ἠδύναντο νὰ διευθετηθῶσι σοβαραὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες, ἐκ βάθρων κλονίζουσαι τὴν νέαν θρησκείαν. Συγκαλεῖται λοιπὸν ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ παρὰ τὴν λίμνην μέγαρα, ὧν ἤδη ὁ χῶρος δέικνυται, κτῆμα ὧν τῶν ὀρθοδόξων Νικαέων. Κατακρίνεται ἡ χειρίστη τῶν αἱρέσεων, καὶ καθορίζεται διὰ τοῦ συμβόλου ἡ ὀρθοδοξία, ἡ δὲ Νίκαια ἔκτοτε συμβολίζει τὴν ὀρθόδοξον πίστιν.

Διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον ὁ μικρὸς υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος, καθ' ὑπόδειξιν καὶ ἄλλων, ἐπανειλημμένως, ἐγκρίνει τὴν Νίκαιαν ὡς ἀρμοδίαν διὰ σύγκλησιν νέας οἰκουμενικῆς συνόδου. Ραδιουργίαι ὅμως τῶν φοβουμένων αὐτὴν ὡς προπύργιον ἐπίσημον τῆς ὀρθοδοξίας μεταστρέφουσι τὴν γνώμην τοῦ ἀδυνατοῦ αὐτοκράτορος, κλονιζομένου καὶ ἄλλως, καὶ μᾶλλον ἀποκλίνοντος ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Πόσῃν δ' εἶχε βαρύτητα τῆς Νικαίας τὸ ὄνομα, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπόμενον κακόηθες ἐπινόημα δύο ἀσυννειδῆτων ἐπισκόπων, τοῦ Οὐάλεντος καὶ τοῦ Οὐρσακίου. Ἀναιδῶς οὗτοι πολλὰ ψευ-

δολογήσαντες, συγκαλοῦσι παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν εἰς τὴν πολίχνην Νίκαιαν διὰ δόλου καὶ βίας ἱκανοὺς ἐπισκόπους, καὶ ἀναγκάζουσι νὰ ὑπογράψωσιν ὁμολογίαν κακόδοξον. Ἐπειτα, θαρροῦντες εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἄγνοιαν πολλῶν ἐν τῇ δύσει, διατυμπανίζουσιν ὅτι αὕτη προέρχεται ἀπὸ τῆς διασῆμου ἡδὴ Νικαίας.

Φήμην δ' ὀρθοδοξίας διετήρησε καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, καὶ ἐν ᾧ τινες τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς ἐφάνησαν κακόδοξοι. Τῷ δὲ 187, τετρακόσια ἐξήκοντα δύο ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου, συγκαλεῖται ἐν αὐτῇ ἡ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ σύνοδος. Οὕτω δ' ἐν Νικαίᾳ ἐπιστεγάζεται τὸ τῆς ὀρθοδοξίας οἰκοδόμημα, τὸ ἱερώτατον τοῦ ἑλληνισμοῦ χριστιανικὸν παλλάδιον, τὸ σεπτὸν εἰς ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Εὐνόητον δ' εἶνε ὅτι τοιαύτη ἐκκλησιαστικῶς ἀναδειχθεῖσα, διαπρέπουσα δὲ πολιτικῶς καὶ ἐμπορικῶς ὡς ἀκμαιοτάτη μεγαλόπολις, ἔτυχεν ἐκτάκτων τιμῶν παρὰ διαφόρων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες φιλοτίμως ἐκτιζον ἐν αὐτῇ μεγαλοπρεπῆ κτίρια, ναοὺς, μονὰς, μέγαρα, θέρμας, συνεπλήρου δὲ καὶ διώρθουν τὰ τεῖχη, καὶ νέα ὀχυρωματικὰ κατεσκευάζον ἔργα, προνοοῦντες διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους βαρβάρων λαῶν ἐπιδρομάς.

Οὕτως ὁ ρηξικέλευθος αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας (527—565) ἐξωραΐσεν αὐτὴν διὰ ναῶν, μονῶν, θερμῶν, ἐπεσκεύασε δὲ τὰ πα-

λαιά ἀνάκτορα, τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον, ἔχον ἄφθονον καὶ καλὸν ὕδωρ. Τοῦτο δὲ νῦν σώζεται εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν, βεβαιοῦν τὴν ἔνοχον ἀκηδῖαν τῶν νεωτέρων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων πρόνοιαν διὰ πᾶν κοινωφελὲς ἔργον, καὶ δὴ διὰ τὸ ἀναγκαιότατον ὕδωρ.

Ἡ δὲ πλείστων καὶ μεγίστων ἀγαθῶν πρόξενος γενομένη τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ μακεδονικῇ δυναστεία, ἰδίᾳ δ' ὁ θεμελιωτὴς αὐτῆς Βασίλειος ὁ Α' (867—886), ἐφιλοτιμήθη περὶ τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὴν ὀχύρωσιν τῆς Νικαίας. Λέων ὁ σοφὸς καὶ ὁ πορφυρογέννητος Κωνσταντῖνος ἐπεσκεύασαν κάλλιστα διὰ λευκῶν μαρμάρων μέγα μέρος τοῦ βορειοανατολικοῦ τείχους, χαράξαντες ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν διαιωνίζουσαν μεγάλην κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Νικαίᾳ νίκην (912).

Ἄλλ' ἐπέπρωτο, ἡ περίπυστος πόλις, ἡ τοσαύτας γενναίως ἀποκρούσασα βαρβάρων ἐπιδρομὰς, μετὰ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἔτη (1081) νὰ κυριευθῇ ὑπὸ τοῦ σελσουκίδου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σουλεϊμάν, καὶ νὰ γίνῃ πρωτεύουσα μωαμεθανικοῦ κράτους. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς, βραδύτερον δ' ἐξόχως δι' αὐτῶν ἐδοξάσθη, ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο ἐγένετο ἀφετηρία νέας τροπῆς τῶν πραγμάτων ἐν Ἀνατολῇ, δυσμενῶν πάντως πρὸς τὸν ἑλληνισμόν.

Τῷ 1097 στενωῶς ἡ Νίκαια πολιορκεῖται ὑπὸ σταυροφόρων, ἀλλὰ διὰ δεξιᾶς πολιτικῆς τοῦ

βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118) περιέρχεται πάλιν εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Διὰ νέων δ' ὀχυρώσεων αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ, ἐξασφαλίζεται ἐφ' ἱκανὸν ἡ ἑλληνικὴ κατάληψις, καὶ ἀναδεικνύεται πάλιν ἡ Νίκαια μία τῶν πρωτίστων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους πόλεων. Ἄλλ' ἐμφύλιοι ταραχαὶ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ νέας προξενούσιν ἐν Νικαίᾳ πολιτικὰς ἀνωμαλίας.

Ἄλωθείσης δὲ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων (1204), οἱ σπουδαιότατοι τῶν ἀνδρῶν τοῦ κράτους προσβλέπουσιν ὡς εἰς λιμένα σωτηρίας εἰς τὴν Νικαίαν. Οὐ μακρὰν κειμένη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγκοινωνοῦσα δ' μετ' αὐτῆς εὐχερῶς, καλῶς δ' ὠχυρωμένη καὶ περὶ τοὺς ἀγῶνας ἡσκημένη, ἡδύνατο ν' ἀποβῇ προσωρινὸν ἀπόρθητον προπύργιον κατὰ διπλῶν πολεμίων, χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τῶν πρώτων, οὕτως ἐγκληματικῶς ἐνθρονισθέντων εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων.

Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, γόνος ἐπισήμου στρατιωτικῆς οικογενείας, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ τέως αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Δ' τοῦ Ἀγγέλου (1195—1203), ἐκλέγεται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ναῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας αὐτοκράτωρ. Ἄλλὰ βλέπων ἀδύνατον τὸν αὐτόθι ἐνθρονισμόν, μεταβαίνει εἰς Νικαίαν, καὶ ἰδρύει τὸ νέον βυζαντινὸν κράτος, ἔχων πάντοτε κατὰ νοῦν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ

οὕτως ἡ Νίκαια πρὸς καιρὸν καθίσταται πρωτεύουσα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ ποθουμένου ἡ ἐκλογή τοῦ Λασκάρως ἔπρεπε νὰ νομιμοποιηθῇ, ἡ δὲ Νίκαια νὰ συγκεντρώσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τάξιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καματηρὸς διὰ διαφόρους λόγους δὲν ἐδέχθη νὰ μεταβῇ εἰς Νίκαιαν καὶ χρίσῃ καὶ στέψῃ τὸν Λάσκαριν, προὔτιμησε δὲ νὰ παραιτηθῇ, ἐδέξεν ἐν Νικαίᾳ νὰ κανονισθῶσι καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

Οἱ παρόντες αὐτόθι ἐπίσκοποι κανονικῶς χωρῶντες, ἐκλέγουσιν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Μιχαὴλ τὸν Αὐτοριανὸν (1206), ἄνδρα λόγιον καὶ συνετὸν, δοκίμως πολιτευθέντα κατὰ τοὺς δυσχερεῖς ἐκείνους χρόνους. Οὗτος πολυειδῶς ἐξῆρε τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου τὸ ἀξίωμα, μηδαμῶς ἐννοῶν ὅτι ἡ κατ' ἀνάγκην ἐν Νικαίᾳ ἐγκατάστασις ἐμείου τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Ἀμέσως δὲ προέβη εἰς τὴν χρίσιν καὶ στέψιν τοῦ Θεωδόρου Α' τοῦ Λασκάρως ὡς αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως τῶν Ρωμαίων.

Ἐκτοτε ἡ Νίκαια ἐπὶ ἐξηκονταετίαν περίπου (1204 - 1261) ἀναδεικνύεται τὸ μέγιστον καὶ εὐεργετικώτατον πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῆς διὰ τῶν ἐπαράτων σταυροφόρων καὶ τοῦ πάπα κατακερματισθείσης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Δι' αὐτῶν, ὀργάνων εὐτελῶν τῆς

ἀείποτε μισούσης ἡμᾶς παπικῆς Ρώμης, ὁ πάπας ἐπειράτο νὰ ὑποτάξῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' οἱ ἐν Νικαίᾳ πρὸ πάντων ἔσωσαν ἀμφοτέρους, συνετῶς πολιτευόμενοι.

Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τῆς ἐν Νικαίᾳ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐν διήκει φιλόπατρι πνεῦμα διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐνεργείας, ἵνα δι' ἐνώσεως καὶ συγκεντρώσεως ὅτι πλείστων διασπασθεισῶν δυνάμεων ἐπιτευχθῇ τὸ ποθούμενον, ἡ δὲ τῶν πόλεων βασιλὶς ἀναδειχθῇ πάλιν ἢ παρὰ Θεοῦ προωρισμένη μεγαλόπολις πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἀκαταλύτων δικαίων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς θαυμασίως ἀνεπτύχθη καὶ ἐκραταιώθη.

Ἴνα δὲ μηδὲν ἐλλείπη ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς καὶ πατριαρχικῆς αἵγλης, τὰ πάντα διευθετήθησαν ἐν Νικαίᾳ λαμπρῶς, τὰ τε πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ, κατὰ τὰ μεγάλα ἀρχαῖα καὶ πρόσφατα πρότυπα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιμελὴς δὲ τῶν ἐθιμοτυπιῶν τήρησις ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ καὶ τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ δὲν ἦτο ἐξέζητημένη μικρολογία, ἀλλ' ἐμαρτύρουν συνετὸν καὶ πρακτικὴν φιλογένειαν. Οὕτω δὲ συνεκρατοῦντο πάντες εἰς τὰ κεκτημένα καὶ παρωρμῶντο εἰς ἐπαιάκτησιν τῶν ἀπολεσθέντων.

Καὶ οἰκοδομαὶ λοιπὸν δημόσiai καὶ ἰδιωτικάι, πολιτικάι καὶ ἐκκλησιαστικάι μεγαλοπρεπεῖς

ἀνεγείρονται, καὶ ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἐξαιρέτως προάγονται, οὐδὲν δὲ εἶδος κοινωνικῆς εὐδαιμονίας καὶ μεγαλείου ἔλλειπει. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀναπτύσσονται μόνον αὐτὰ δι' ἑαυτὰ, οὐδ' ἡ χλιδὴ καὶ ἡ τρυφὴ ἐξεθῆλυνε τοὺς ἐν Νικαίᾳ πολιτευομένους. Διότι πάντες μικροὶ καὶ μεγάλοι πρὸς ἓνα κύριον σκοπὸν, ὡς προερρήθη, ἔτεινον τὸν νοῦν καὶ τὴν δρᾶσιν.

Οἱ διαδεχθέντες τὸν αἰοίδιμον αὐτοκράτορα Θεόδωρον Α' τὸν Λάσκαριν (1204—1222), ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης (1222—1255), ὁ τούτου υἱὸς Θεόδωρος Δούκας ὁ Λάσκαρις (1255—1258), καὶ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1258—1261), πάντες πρὸς ἓνα τείνουσι κύριον σκοπὸν, τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Νικαίας πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς, τὴν συγκέντρωσιν μεγάλων ἐθνικῶν δυνάμεων πρὸς ταχίστην ἀνάκτησιν τῆς πολυφιλήτου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ παλλαδίου τούτου τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Καὶ οἱ οἰκουμενικοὶ δὲ πατριάρχαι, ἰδίᾳ δ' ὁ περικλεέστατος πάντων καὶ μακρότερον πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Β' (1222—1240), μίαν ἐκκλησιαστικὴν ἠκολούθουν πολιτικὴν, ὁμοθύμως συμπράττοντες εἰς τοὺς κοινούς πόθους, τὴν πολιτικὴν τῆς ἐνώσεως καὶ συγκεντρώσεως. Δι' ὃ καὶ τραχύτερον ἐνίοτε πρὸς τοὺς τῶν δυτικῶν ἡγεμονιῶν διαπρεπεῖς ἱεράρχας ἤριζον, ἐντονώτερον δ' ἀπεσόβουν καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Ρώμης ποικίλους πειρασμούς.

Διὰ ταῦτα μόλις ἀνεκτῆθη ἡ Κωνσταντινούπολις (25 ἰουλίου 1261), τὰ πάντα ἐπανῆλθον ἐκεῖ, καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων καὶ πατριάρχης οἰκουμενικὸς, καὶ πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ μεγαλεῖα, ἐμπρέποντα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς πρώτης τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἡ δὲ Νίκαια, χαίρουσα ἐπὶ τούτοις, διετήρησεν ἀπαραμείωτον τὴν προτέραν σεπτὴν ἐκκλησιαστικὴν δόξαν, ἐτιμᾶτο δὲ μᾶλλον ὡς δεξιῶς διαχειρισθεῖσα σπουδαιοτάτην ὑπόθεσιν.

Ἄλλ' ἐπέπρωτο μετὰ ἐβδομηκονταετίαν νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα εἰς τὸν σουλτάνον Ὀρχάν (1330) καὶ νὰ ὑποστῇ μεγάλας ἀλλοιώσεις καὶ ἀνατροπὰς. Ναοὶ, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, ὅπου συνεκροτήθη ἡ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ σύνοδος (787), μετεβλήθησαν εἰς μωαμεθανικὰ τεμένη μετ' ἀνυπολογίστων καταστροφῶν πολυτίμων ἀριστουργημάτων βυζαντινῆς καλλιτεχνίας. Ἄλλα δὲ τεμένη καὶ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα ἐκτίσθησαν δι' ὑλικῶν κρημνισθέντων βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων. Μοναὶ δὲ ἡρημώθησαν καὶ διελύθησαν.

Καὶ ἐπῆλθε μὲν ἀσιατικῆς τιнос εὐμαρείας ἀκμῆ, ἀλλὰ καταλυθείσης τῆς μακρᾶς ἀρχαίας ἀκμῆς, δὲν ἠδυνήθη αὕτη ἐπὶ μακρὸν νὰ παραταθῇ, προτιμηθείσης μάλιστα τῆς Προύσης. Ἡ πόλις ἔλαβεν ἕκτοτε μωαμεθανικὸν χαρακτῆρα, ὅσημέραι φθίνοντα, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκλείπει, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς μειοῦται, ἡ δὲ δυσμενῆς

διάθεσις τῶν νέων κατακτητῶν καὶ ἐπιδρομέων, ἐξ ὧν πολλοὶ τῆς ἐσχάτης ὑποστάθμης, συμπληροὶ τὸ ἔργον τοῦ ὀλέθρου.

Ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453 μαΐου 29) ἡ ἐρείπωσις καὶ ἐρήμωσις γοργῶς ἐπὶ τὰ πρόσω χωρεῖ. Τὰ πάντα εἰς τέφραν καὶ κόνιν μετατρέπονται, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ περιλάλητα τείχη ὑφίστανται ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν βανδαλικὰς διαφθοράς. Νῦν δὲ ἡ Νίκαια εἶνε μᾶλλον σωρὸς παντοίων ἐρειπίων φανερῶν καὶ ἀφανῶν δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν, ἡ μικρὰ κώμη, ἀριθμοῦσα περὶ τοὺς τρισχιλίους κατοίκους, ἐξ ὧν μόλις πεντακόσιοι ὁμογενεῖς, οἱ δ' ἄλλοι μωαμεθανοὶ, οἱ πάντες δὲ πενόμενοι καὶ ὑπὸ πυρετῶν μαστιζόμενοι.

Ὅπου δὲ καὶ ἂν στρέψη τις τὸ βλέμμα, ἐλαχίστην ἔχων διανοίας καὶ καρδίας ἡμέρωσιν, πάραυτα καταλαμβάνεται ὑπὸ μυχίας λύπης καὶ μελαγχολίας ὀδυνηρᾶς. Διότι οὐ μόνον παντοῖα μακρῶν ἀνθρωπίνων ἀγῶνων ἔργα παντελῶς ἀπὸ πολλοῦ ἐξηυτελίσθησαν, ἀλλὰ καὶ νῦν τοσαύτη ἐκδηλοῦται ἔνοχος ἀδιαφορία, ὥστε νομίζει τις ὅτι εὐρίσκεται εἰς νεκρόπολιν. Καταφαίνεται δὲ ὅτι οἱ τελευταῖοι κατακτηταὶ καὶ τὰ ἴδια ἑαυτῶν καταφρονοῦσι κατορθώματα.

Θείας δὲ ὄντως εὐνοίας ἔξοχον εὐεργέτημα διὰ τὸ ἡμέτερον γένος εἶνε ἡ σωτηρία τοῦ παναρχαίου ναοῦ τῆς Θεοτόκου, τιμιωτάτου παλλαδίου τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας. Ὅντως δ' ἡ Νίκαια, ἡ κατ' ἔξοχὴν πόλις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων,

ἡ πόλις αὕτη τῆς ὀρθοδοξίας, ὅπου ἀρραγῶς ἐθεμελιώθη καὶ ἐπεστεγάσθη τὸ σεπτὸν τῆς πίστεως ἡμῶν οἰκοδόμημα, ἔπρεπε νὰ διασώζη ἐν ἔκλαμπρον κειμήλιον, καύχημα κοινὸν καὶ προσκύνημα παγγενὲς τῶν ὀρθοδόξων.

Β'. Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΤΑΚΙΝΘΟΥ

(500 — 1350)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ μοναχικὸς παρ' ἡμῖν βίος συστηματικῶς ἀνεπτύσσετο καὶ ἐκραταιοῦτο δι' ἰδρύσεως πολλαχοῦ μονῶν ἀνδρῶν, ἡ γυναικῶν, ἡ Βιθυνία, χώρα κατ' ἔξοχὴν χριστιανικῆς εὐσεβείας, ἐκρίθη πρόσφορος εἰς θεμελίωσιν τοιούτων εὐαγῶν καθιδρυμάτων, καλλιεργούντων διαφόρους ἀρετάς. Κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδρύνοντο τοιαῦτα οὐ μόνον εἰς ἀποκέντρους τόπους, ὡς ἐν Ὀλύμπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν πόλεων.

Καὶ ἐν Νικαίᾳ δ' ἀπαντῶμεν ἀπὸ τῆς πέμπτης ἤδη ἑκατοναετηρίδος μονὰς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐξ ὧν τινες μετὰ ταῦτα μεγάλως διέπρεψαν. Ὑπὲρ πάσας δὲ διεκρίθη ἡ ἀπὸ τοῦ ἔξαιρέτου δευτέρου πιθανῶς αὐτῆς κτίτορος «τοῦ Τακίνθου» ὀνομαζομένη. Πότε τὸ πρῶτον ἐθεμελιώθη, ἀγνοεῖται σήμερον. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον πιθανῶς, προβάλλει ἡγούμενος καὶ κτίτωρ αὐτῆς ὁ Ἱάκινθος, μεγάλως λαμπρύνας αὐτήν.

Ὁ δὲ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενος ναὸς

αὐτῆς, ὁ νῦν ὀνομαζόμενος «τῆς κοιμήσεως», τὸ δὲ πάλαι «τῆς ἐλευούσης» εἶνε κυρίως οἰκοδόμημα τοῦ Ἱακίνθου, καὶ διασώζει ἐξαιρέτα ἐξωραϊσμοὶς προφανῶς ἀνήκοντα εἰς τὸν Ἱακίνθου. Εἰκάζομεν δὲ ὅτι προηγῆθη οὐχὶ μακρὸς χρόνος, καθ' ὃν ἡ μονὴ ἀτελεστέρα ἦτο, ἔχουσα ναὸν ἀπλούστερον, δρομικὸν πιθανῶς. Βραδύτερον ἡ ἑλληνικὴ φιλοτιμία τοῦ Ἱακίνθου ἀνύψωσεν αὐτὴν εἰς ἕξοχον περιωπὴν.

Ἐθμελιώθη δὲ κατ' εἰκασίαν περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης, ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος. Εὔρε δὲ τέλος τὸν μέγαν αὐτῆς κτίτορα Ἱακίνθου, ὅπως ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὸν μέγαν Ἰουστινιανὸν (527—565), καὶ ἡ Ἀκρόπολις τὸν Περικλέα. Αἱ δὲ ἀρχαιόταται διὰ ψηφίδων εἰκόνες τοῦ σωζομένου ναοῦ, φέρουσαι καὶ τὸ μονογράφημα αὐτοῦ, δεικνύουσιν ἀρχὰς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος.

Τοῦτο δ' ὑποστηρίζουσιν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἄλλη οἰκοδομικὴ τοῦ ναοῦ τέχνη καὶ τὸ θαυμάσιον τοῦ δαπέδου ψηφίδωμα. Συγκρινόμενα δὲ ταῦτα πρὸς τὰς μεταγενεστέρας διὰ ψηφίδων εἰκόνας ἀπὸ τῆς ἐνάτης μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ μέγας τῆς μονῆς καὶ τοῦ ναοῦ κτίτωρ Ἱακίνθος, ὅστις ἦδη ἦτο ἡγούμενος τῆς μονῆς, ἤκμαζε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, οὐχὶ δὲ βραδύτερον.

Ἄφ' οὗτου δ' οὗτος τὴν μονὴν ἀνεκαίνισε καὶ τὸν κάλλιστον καὶ μεγαλοπρεπῆ ναὸν αὐτῆς

ἀνήγειρεν, ἔκτοτε ἡ μονὴ ἐξ αἰδίου εὐγνωμοσύνης ὀνομάζεται «τοῦ Ἱακίνθου». Ἀναφαίνεται δὲ τό γε νῦν ἐν τῇ πατρίῳ ἡμῶν ἱστορίᾳ ὡς πεφημισμένη μετ' ἐξαιρέτων τιμῶν, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Συνκεντροῦ δὲ προφανῶς πολλὰ προσόντα, δι' ὃ καὶ πρώην αὐτοκράτωρ καὶ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἐκάρησαν ἐν αὐτῇ μοναχοὶ, καὶ πατριάρχης ἐξελέγη ἡγούμενος αὐτῆς, καὶ τὸ γήμιον σκῆνος αὐτοκρατόρων ἐκάλυψεν αὐτήν.

Ἐκ τῆς οἰκοδομῆς δὲ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τῆς πέριξ αὐτῆς συναίεταί ὅτι ἡ μονὴ καὶ ὁ ναὸς ὑπέστησαν περιπετείας πολλὰς παρέμειναν δ' ἐν τῇ ζωῇ δι' ὅλης τῆς ἐν Νικαίᾳ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ δὲ μωαμεθανοὶ κατακτηταί, ἐρειπωθείσης ἤδη καὶ ἐρημωθείσης τῆς μονῆς, ἀφήκαν τὸν ναὸν εἰς τοὺς ὑπολειφθέντας ὀλίγους ὀρθοδόξους, οἵτινες μετὰ μεγάλης στοργῆς διετήρησαν αὐτὸν μέχρις ἡμῶν ἐν σχετικῇ ἀκεραιότητι.

Ἄλλὰ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας παντοίας ὑπέστη καταδρομὰς ἡ μονὴ τοῦ Ἱακίνθου. Τότε πολλοὶ μοναχοὶ διελύθησαν καὶ εἰς στρατώνας μετεβλήθησαν. Οἱ ναοὶ ἀπεγυμνώθησαν τοῦ ἀπὸ τῶν εἰκόνων κόσμου, ἢ ἐν αὐταῖς θεία λατρεία ἐκολοβώθη, αἱ νηστεῖαι κατελύθησαν. Οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ πολυειδῶς ἐξηυτελίζοντο καὶ κατεδιώκοντο. Καὶ ἐκ σεισμῶν δὲ ἐβλάβη ἡ μονὴ τοῦ Ἱακίνθου καὶ ὁ ναὸς αὐτῆς καὶ πρότερον καὶ μετὰ ταῦτα.

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς εἰκονομαχίας, ἡ
Βασιλείου Νικαίας Η ΝΙΚΑΙΑ.

μακεδονική δυναστεία (750—1054), καὶ δὴ ὁ θεμελιωτὴς αὐτῆς Βασίλειος ὁ Α΄, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐξωραΐζη καὶ ἐγείρη ναοὺς καὶ μονάς. Τότε δὲ καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἱακίνθου ἠξιώθη αὐτοκρατορικῶν γενναιοδωριῶν. Ἀκριβῶς δ' ἐπ' αὐτῆς ἐγένοντο, τὴν ἐνάτην, τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα αἱ κάλλισται αὐτῆς βελτιώσεις καὶ ἰδία ἐν τῷ ναῷ.

Ἀκμάζει δ' αὕτη καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Φαίνεται δὲ ὅτι τότε ἔφερε τὰ πρωτεῖα, τοῦ ναοῦ τῆς αὐτόθι Ἁγίας Σοφίας μὴ ὄντος μοναστηριακοῦ, ἀλλὰ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐν Νικαίᾳ, ὅπως καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ὁμώνυμος ναός. Κατὰ πρῶτον δὲ ρητῶς ἀναφέρεται μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Ἰαθατίνου (1210), ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Α΄ ὁ Λάσκαρις ἠχημαλώτισε τὸν μετὰ τοῦ σουλτάνου συμπράττοντα ἴδιον ἑαυτοῦ πενθερὸν πρῶην αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Δ΄.

Τοῦτον ἐνέκλεισεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἱακίνθου, γενναίως πρὸς αὐτὸν προσενεχθεὶς καὶ μόνον ἐξαναγκάσας ἵνα καρῆ μοναχός. Ἐκεῖ δ' ἐνεκλείσθη καὶ μετὰ διετίαν ἀπέθανε καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀλεξίου Δ΄ Μανουὴλ, συλληφθεὶς ἐν τῇ αὐτῇ μάχῃ, θύμα δὲ γενόμενος τοῦ ἀβελτέρου καὶ τυχοδιώκτου ἐκείνου αὐτοκράτορος. Ἐπιτύμβιος πλᾶξ μετ' ἐπιγράμματος ἐδεικνύετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν τῷ ναῷ. Τὸ δ' ἐπίγραμμα ἐξεδόθη ἐν τῇ γνωστῇ συλλογῇ τοῦ Boeckh ὑπ' ἀριθμὸν 9262.

Εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἐτάφη καὶ ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρως Ἄννα, θυγάτηρ τοῦ προμνησθέντος Ἀλεξίου τοῦ Δ΄. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεόδωρος ἐν αὐτῇ ἐτάφη (1222). Οὕτω δὲ προσεκτίησται νέαν ἐπισημότητα δι' αὐτοκρατορικῶν καὶ πριγκηπικῶν τάφων, εὕρισκομένων πάντως ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἢ ὑπ' αὐτὸν, ἢ καὶ παρ' αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα τοῦ Βατάτση, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λαμπροῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β΄ (1222—1240), οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἐξελέγη τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀποστέργοντος τὸν διάσημον Νικηφόρον Βλεμμύδην, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Μεθόδιος, ἀνὴρ λόγιος καὶ συνετός. Ἐγραψε δὲ καὶ «κατὰ ἀζύμων» καὶ ἀπέθανε μετὰ τρεῖς μῆνας ἐξαίφνης. Ἐτάφη δὲ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ.

Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ τῆς μονῆς ἀναφέρεται. Φαίνεται δὲ ὅτι ἠρειπώθη καὶ ἠρημώθη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον. Κατὰ δὲ τὸ 1575 ἐσώζετο ἐξ αὐτῆς μόνος ὁ ναὸς, παρ' ᾧ ἐδεικνύετο εὐρύτατος χῶρος, ὁ καὶ νῦν σωζόμενος, καὶ ἐν ᾧ δῆθεν, κατὰ παράδοσιν περιφερομένην ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς μέχρι τοῦ νῦν, συνεκλήθη ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὴν μοιραίαν καταστροφὴν τῆς περιφήμου ταύτης μονῆς, αὕτη ἐπὶ μακρὸν ζήσασα, μακρὰν πάντως ἔχει ἱστορίαν μελέτης καὶ προσοχῆς ἀξίαν. Ἄλλ' αἱ

ράγδην ἐπελθοῦσαι δειναὶ ἡμῶν συμφοραὶ καὶ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, ἣ τέλεον ἀπήλειψαν, ἣ πρὸς καιρὸν ἠφάντωσαν πολλὰ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Εἶθε δὲ τὸ μέλλον δι' ἐμβριθοῦς ἐρεύνης νὰ φανερώσῃ τὰ νῦν ἄγνωστα.

Γ'. Ο ΝΑΟΣ

(600 — 1912)

Πρὸ τὰ νοτιοανατολικά τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου τῆς Νικαίας, οὐ μακρὰν τῶν τειχῶν αὐτῆς, εἰς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς συνοικίας τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων, ἴσταται κατὰ μόνας ὁ ναὸς «τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου». Ἡ θεὰ αὐτοῦ προκαλεῖ μύχιόν τι γλυκύπικρον συναίσθημα. Διότι ἐν ᾧ ἔχει ἀρχαίου μεγαλείου παράστασιν, εἶνε βεβυθισμένος ἐν ἀτημελήτῳ μορφῇ εἰς τὸ πολὺ ὑψωθὲν τῆς πόλεως ἔδαφος ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων καταστροφῶν αὐτῆς.

Καὶ οὕτω δὲ σεμνὴ καὶ σοβαρὰ προβάλλει ἡ διὰ μακρᾶς δουλείας βεβηλωθεῖσα ἀρχαϊκὴ αὐτοῦ ὄψις. Θὰ ἦτο δὲ ὀλιγώτερον σκιερὰ καὶ μελαγχολικὴ ἡ θεὰ τῆς προσόψεως, ἔαν μὴ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν δεκαετηρίδα δι' ὑψηλοῦ αὐλῆς τοίχου καὶ δι' ἐπιστεγάσματος ἀκαταλλήλου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νάρθηκος διεκόπτετο τὸ ὕψος αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπεκρύπτετο. Ἐβλαψαν δὲ τὴν ἀρχικὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ χρίσματα ἀλλεπάλληλα καὶ χρώματα ἀκατά-

ληλα, καὶ κωδωνοστάσιον ἄκομιψον ἐπικαθήμενον, καὶ πολὺς ἄλλος ἀφόρητος ἀπαιδευσίας καὶ πενίας φορυτός.

Εἰσερχόμεθα εἰς τὸ δυτικὸν πρὸ τοῦ ναοῦ προαύλιον διὰ θύρας ἐν μέσῳ τοῦ λιθίνου τοίχου. Ἐχει δὲ αὕτη νεώτερον προπύλαιον ὑπόστεγον στηριζόμενον ἐπὶ δύο μαρμαρίνων ἀρχαίων στύλων, καὶ κεῖται ἄνω τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ ὑπὲρ τὸ μέτρον. Κατερχόμεθα δι' ἀκόμιψων ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομῶν λειψάνων μαρμαρίνων βαθμίδων, καὶ εὐρισκόμεθα εἰς τὸ ὑπόστεγον προαύλιον, βασταζόμενον ὑπὸ δύο μαρμαρίνων ἀρχαίων στύλων καὶ ἄλλων νέων ξυλίνων. Ἐκεῖ δ' ἰστάμεθα ἵνα κατοπτεύσωμεν τὰ πρὸ ἡμῶν ὀρώμενα.

Κηπάριον εὐτελές, ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι, παρὰ τὸν τοίχον, προβάλλει ὡς πένιχρά τις παραμυθία. Πλησίον δὲ κάτωθεν τοῦ ὑποστέγου πρὸς βορρᾶν ὑπάρχει ἀρχαῖον φρέαρ ἀφθόνου ποσίμου ὕδατος πλήρες. Τὸ ὀκτάγωνον μονόλιθον ἐκ φαιοῦ μαρμάρου στόμιον, στρογγύλον ἔσωθεν, ἔχει ἀναγεγλυμμένας εἰς πάσας τὰς πλευρὰς ἀρχαϊκοὺς σταυρούς. Κάτωθεν δ' αὐτῶν εἰς τὰς ἐξ πλευρὰς, πλὴν δύο ἀντιμετώπων, ἔχουσῶν ὅπας, εἶνε ἀναγεγλυμμέναι κυκλικαὶ περιφέρειαι, ἐφ' ὧν ἐγγεγλυμμένοι ἀναγινώσκειται κεφαλαίοις γράμμασι τὸ «Ἅγιος ὁ Θεὸς», διηρημένον εἰς ἐξ μέρη.

Ὁ τοίχος τοῦ ναοῦ τῆς προσόψεως εἶνε ἐν ὅλον συνεχὲς μέχρι τῆς ὀροφῆς, δεικνύων τὸ

στερρὸν, ἀπέριττον καὶ εἰς τὴν ὄρασιν εὐάρεστον σύστημα τῆς ἀρχαίας βυζαντινῆς οἰκοδομικῆς τέχνης. Πλίνθοι μεγάλοι ὀπτοὶ τετράγωνοι ἀλλεπάλληλοι κανονικῶς ἐτέθησαν, παρεμβολομένου κονιάματος στερεωτάτου παχυτέρου τοῦ πάχους τῶν πλίνθων. Διάφοροι δὲ ἔσοχαὶ καὶ ἔξοχαὶ κατ' ἀναλογίαν κάθετοι καὶ πρὸς τὰ ἄνω κυκλικαὶ σχηματίζουσιν ἀπέριττον εὐάρεστον κόσμον.

Εἰς τὴν τοιαύτην πρόσοψιν, ἤρεμον καὶ κανονικὴν, τρεῖς θύραι ἄγουσι πρὸς τὸν νάρθηκα. Ἄνωθεν δὲ μικρὰ παράθυρα, λείψανα ἀρχαίων μεγάλων φωταγωγῶν τῶν κατηχουμένων, δεικνύουσι καὶ εὐτέλειαν νεωτέρας ἐπισκευῆς. Πᾶσαι δὲ αἱ θύραι, καὶ αἱ τοῦ νάρθηκος καὶ αἱ ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ καθολικὸν, εἰς τὰ κλίτη, εἰς τὰ κατηχούμενα εἰσάγουσαι, εἶνε ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καλῶς ἐπεξεργασμένου εἰς τὸ ὑπέρθυρον, καὶ εἰς τοὺς παραστάτας, τῶν οὐδῶν στερρῶς ὑποβασταζόντων αὐτάς.

Ἡ δὲ μεσαία εἰς τὸν νάρθηκα ἄγουσα θύρα, καιρίως ποτὲ βλαβεῖσα, ἐσμικρύνθη κατὰ τὸ πλάτος πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος, καὶ οὕτω δυσανάλογος φαίνεται πρὸς τὴν ἔσω μεσαίαν θύραν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ καθολικόν. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ μεγαλοπρεπεστάτη πασῶν καὶ ὄντως βασιλικῆ, πλουσίως πάντοθεν, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, διὰ μαρμάρων κοσμουμένη. Ἡ δὲ κολόβωσις τῆς ἔξω θύρας εἶνε καταφανῆς καὶ ἐκ τοῦ ὑπερθύρου καὶ τοῦ οὐδοῦ καὶ τοῦ πλησίον τοιχώματος.

Μόλις δὲ πατήσῃ τις τὸν οὐδὸν τῆς θύρας ταύτης, βλέπει κατέναντι ἄνωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης μεγάλην ψηφιδωτὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μόνης μέχρι τῆς μέσης, αἰρούσης τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω, ὡς ἐν δεήσει. Προφανῶς δὲ παριστᾷ τὴν κυρίαν καὶ προστάτιν τοῦ ναοῦ, ἧς οὗτος τὸ ὄνομα φέρει. Βλέποντες δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ περίξ εἰς τὸν μικρὸν θόλον, διακρίνομεν ὀκτὼ ὁμοίας τέχνης ψηφιδωτὰς εἰκόνας καὶ ὀμφαλὸν ἐν τῇ κορυφῇ ἔχοντα σύμπλεγμα σταυρῶν.

Εἰς δὲ τὸν λοιπὸν νάρθηκα διακρίνομεν δεξιᾷ μαρμαρίνην ἀρχαίαν θύραν ἄγουσαν πρὸς τὰ κατηχούμενα, ἄνωθεν δ' αὐτῆς ἄκομψον σύγχρονον εἰκόνα σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν τελευταίαν ἀρχαίαν τοῦ ναοῦ ἐπισκευὴν μετὰ κιβδήλου καταφανῶς χρονολογίας. Εἰς δὲ τὸ βόρειον μέρος ἔναντι τῆς θύρας ταύτης εὗρηται σαρκοφάγος ἐκ μαρμάρου σκιεροῦ μετ' ἀναγλύφων, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ κοιλώματος εἰκὼν τῆς Παναγίας φερούσης τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, νεωτέρας τέχνης. Πύλη δὲ βάνουσος, πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένη, ἄγει εἰς τὴν περὶ τὸν ναὸν μικρὰν αὐλήν.

Τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος, νεώτερον ὄλον, ἔχει ἐν τῷ μέσῳ μεγάλας μαρμαρίνους ἐπιτυμβίους πλάκας, ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπηλείφθησαν. Εἰκόνες δὲ νεώτεραι παρακμῆς, κείμεναι ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς βασιλικῆς πύλης μετ' ἀκόμψων κηροπηγίων, χρησιμεύουσιν εἰς προσκύνησιν τῶν γυναικῶν ἐκκλησιαζομένων

συνήθως ἐν τῷ νάρθηκι. Δύο δ' ἀργυραὶ κανδῆλαι συμπληροῦσι τὸν νεώτερον στολισμὸν τοῦ νάρθηκος.

Ἐκ δὲ τῆς βασιλικῆς πύλης ἔκθαμβοι βλέπομεν κατέναντι πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸ βάθος τοῦ ναοῦ, εἰς τὴν κόγχην καὶ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, τὸ θαυμάσιον θέαμα τῶν ἐπὶ χρυσοῦ κατὰ τὸ πλείστον ψηφιδωτοῦ ἐδάφους μεγάλων ψηφιδωτῶν εἰκόνων, συμβολικῶν παραστάσεων, κοσμημάτων — ἐπιγραφῶν. Εἶνε ὁ ἄριστος διὰ ψηφοθετημάτων τοῦ ναοῦ κόσμος, φέρων ἀρχαιοπρεπῆ σοβαρότητα καὶ μεγαλεῖον ἐπιβαλλόμενον, διὰ πάντα βλέποντα καὶ νοοῦντα παρατηρητῆν.

Τὸ δὲ πρὸς τὰ κάτω ὁρώμενον τέμπλον, ἐκτείνόμενον καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ πλαγίως εἰς τὸ καθολικὸν καὶ εἰς τὰ κλίτη, εἶνε ἔργον νεώτερον μικρᾶς προσοχῆς ἄξιον. Παρ' αὐτὸ δ' ἐλκνύμεθα ὑπὸ τῆς θεᾶς δύο νεωστὶ ἀποκαλυφθεισῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων τῇ ὑποδείξει καὶ συμπράξει ἡμῶν διὰ τοῦ δοκιμωτάτου περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν ρώσου λογίου κυρίου Θεοδώρου Σμίτ, γραμματέως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ρασικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου.

Τὴν προσοχὴν ἐλκύνει καὶ τὸ διὰ ψηφίδων καὶ ποικίλων πολυτίμων μαρμάρων συνηρμοσμένον δάπεδον τοῦ καθολικοῦ, μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας βλάβας καὶ τὰς ἀφιλοκάλους συμπληρώσεις. Διότι διασώζει ἔτι θαυμασίαν εὐγενοῦς φιλοκαλίας χάριν. Ἐβλάβη δὲ καιρίως ἐν τῷ κέντρῳ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ ἀρ-

χαίου τρούλλου κατὰ τὸ 1803. Οὗτος δ' ἦτο κεκοσμημένος ὅλως διὰ ποικίλου ψηφιδωτῶν κόσμου ἀνεπιστρεπτὶ ἐκλιπόντος. Μόνον δὲ ψηφίδες ἐξ αὐτοῦ μέχρι πρὸ ὀλίγου ἀνεσκάπτοντο εἰς τὸ ὀπισθεν τοῦ ναοῦ νεκροταφεῖον.

Προχωροῦντες ἀπὸ τῆς βασιλικῆς πύλης εἰς τὸ καθολικὸν, θαυμάζομεν τοὺς τέσσαρας λεπτοὺς τετραγώνους στύλους, ἐφ' ὧν φαίνεται ἐν τῷ μέσῳ ἐδραζόμενον ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα. Οὗτοι ἐκ τοῦ πλησίον παρατηρούμενοι, φαίνονται ὅτι εἶνε ἐκ πολυχρώμου ἐκλεκτοῦ μαρμάρου. Ἄλλ' ἀγροικία ἀπαιδευσίας ἐκάλυψε αὐτοὺς δι' ἐλαιοβαφῆς καὶ δι' ἐλεεινῶν εἰκόνων περιττῶν ὅλως. Τοῦτο δ' ὑπέστησαν καὶ τὰ ἀφελοῦς χάριτος κιονόκρανα αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλη ἀπόκριψις ἐγένετο ἐκ νεωτέρων ἐν τῷ ναῷ προσθηκῶν εἰς αὐτούς. Ὁ πρῶτος ἐκ δεξιῶν καὶ ὁ δεύτερος ἐξ ἀριστερῶν ἐκαλύφθησαν κατὰ τὸ πλείστον ὑπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου καὶ τοῦ ἄμβωνος. Πολὺ δὲ μᾶλλον οὗτοι κατασχημίζονται διὰ προστυχωτάτων στασιδίων τέχνης ἀγροίκου καὶ ἀκαλαισθησίας βαναύσου. Ταύτην δ' ἐν μέρει τὴν ἀσχημίαν τό γε νῦν περικόπτουτες, ἀφηρέσαμεν τινα τῶν στασιδίων, ἰδίᾳ διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν νέων ψηφιδωτῶν εἰκόνων ἀπὸ πίεσεως τοιαύτης ἀηδίας.

Ἐν τῷ καθολικῷ πρὸ τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων ἴστανται δύο κοινῆς τέχνης ἄκομψα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κηροπήγια, ἔργα ἀρχαίου ἐκ Χρυσοπόλεως λιθοξόου, συγγενοῦς ἡμῶν. Ἐστερημένος

οὗτος καλαισθησίας, ἔθηκεν ὡς βάσιν αὐτῶν ἀνεστραμμένα δύο βυζαντινὰ κιονόκρανα, ἀλλὰ χόθεν ληφθέντα καὶ οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὸν ναὸν ἔχοντα. Καὶ οὕτως ἀπρεπῶς ἀνέτρεψε τοὺς ἀναγλύφους αὐτῶν σταυροὺς, διηνεκῆ προκαλῶν ἀποδοκιμασίαν τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλοκάλων προσκυνητῶν.

Καταλείποντες τὸ καθολικὸν, εἰσερχόμεθα διὰ τῆς ἀναλόγου θύρας τοῦ νάρθηκος εἰς τὸ δεξιὸν κλίτος. Εὐθύς δὲ βλέπομεν εἰς τὸ κατώτατον τοῦ τοίχου μέρος ἐντετοιχισμένην μεγάλην ἐκ καλλίστου λευκοῦ μαρμάρου σαρκοφάγον, περὶ ἧς πολλὰ ἀβέβαια ὑπὸ τινων ἐπιμόνως βεβαιοῦνται καὶ ἄλλα ἀνυπόστατα πλάττονται. Καὶ νομίζεται, μᾶλλον δὲ κηρύσσεται, ὅτι εἶναι τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ μεγάλου δῆθεν Κωνσταντίνου διὰ τινος Νικηφόρου ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ. Ἄλλ' ἡμεῖς τοιαύτας ἀνιστορήτους φαντασιοπληξίας καθ' ὑπερβολὴν ἀποτροπιαζόμεθα.

Ἡ σπουδαία ἄλλως καὶ ἰδίας μελέτης ἀξία αὕτη σαρκοφάγος ἔχει ἐν τῇ προσόψει φιλόκαλα ἀνάγλυφα καλῆς τέχνης. Ἡ δὲ διαφάνεια τοῦ μαρμάρου εἶνε τοσαύτη, ὥστε φῶς κηροῦ, ἔσω τιθεμένου παρ' αὐτὸ, φαίνεται ἐπαρκῶς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν. Εἰς δὲ τὸ βάθος τοῦ τοίχου ἄνω ὑπάρχει εἰκὼν ἐπὶ ξύλου νεωτέρα, ἄλλην ὁμοίαν φθαρεῖσαν ἀντικαταστήσασα, ἣτις ἴσως θ' ἀπέκρυψεν ἄλλην ψηφιδωτὴν, ἣν εἶδεν ὁ Χάμερ. Παρίστησι δὲ τὴν ὑπὸ τινος αὐτοκράτορος

Κωνσταντίνου διὰ τοῦ Νικηφόρου ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ.

Περαιτέρω δ' εἰς τὸν αὐτὸν τοῖχον καὶ κάτωθεν τοῦ δευτέρου παραθύρου εἶνε ἐντετοιχισμένη ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους μικρὰ, παράδοξος καὶ ἐν τῷ σχήματι καὶ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις, μαρμαρίνη λάρναξ. Ἴσως δὲ εἶνε κενοτάφιον ἐπισήμου προσώπου. Ἐνθεν δὲ καὶ ἔνθεν ἐκεῖ πλησίον πρὸ ἐτῶν ἐστήθησαν ὡς κηροπήγια τὰ δύο ἐκεῖνα μέλανα κίονια, ἀλλεπαλλήλων ἀποπειρῶν κλοπῆς ἀντικείμενα. Ἴσως δ' εἶνε δύο ἐκ τεσσάρων πολυτελοῦς ἀγίας τραπέζης κιονίων ἐξ αἰγυπτιακοῦ μᾶλλον σκληροῦ μέλανος λίθου ἢ ἐκ μίλτου.

Εἰς τὸν τοῖχον τὸν χωρίζοντα τὸ διακονικὸν προβάλλει μεγάλη δι' ἐλαιογραφίας τῆς Παναγίας εἰκὼν μετὰ τοῦ Κυρίου, ἢ ἐπισημοτέρα λογιζομένη τῶν ἐν τῷ ναῷ εἰκόνων. Ἐπιγράφεται «Ἐλεούσα», ὡς καὶ ἡ δι' ἐλαιογραφίας εἰκὼν ἢ τέως ἀποκρύπτουσα τὴν ψηφιδωτὴν Παναγίαν, ἐν ἧ φαίνονται ἴχνη τούτου τοῦ ὀνόματος. Πιθανῶς δὲ ψηφιδωτὴ πάλαι θὰ ἦτο καὶ ἡ ἐπισημος καὶ μεγάλη αὕτη Παναγία, ὅπως θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι εἰς τοὺς τοίχους, ἐκλιποῦσαι ἤδη, ἢ ὑπολανθάνουσαι.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν κλίτος οὐδὲν φαίνεται νῦν τὸ προσοχῆς ἄξιον. Εἰσερχόμενοι δὲ δι' ὠραίας μαρμαρίνης θύρας, ἧς ὁμοία ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ δεξιὸν κλίτος, εἰς τὸ ἱερὸν, εὕρισκόμεθα πρὸ τῆς προθέσεως. Ὑπάρχει δ' ἐνταῦθα μικρὸν μέ-

ρος τοῦ ἀρχαίου κομψοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους καὶ ἀρχαίον ἐν τῷ τοίχῳ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐρμάριον χρήσιμον πιθανῶς διὰ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως καὶ ἄλλα χρειώδη εἰς τὴν λειτουργίαν.

Ἐντεῦθεν δ' ἄγει εἰς τὸ πρεσβυτέριον ἢ κυρίως βῆμα μαρμαρίνη θύρα καλὴ, σημεῖα ἔχουσα μεταγενεστέρων ταλαιπωριῶν, ὅπως καὶ ἡ ἀνντίστοιχος τοῦ διακονικοῦ ἢ σκευοφυλακίου. Ἐν μέσῳ δὲ κεῖται ἡ προφανῶς νέα τράπεζα, οὐδὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας διασώζουσα. Ἐὰν δέ τι ἐξ αὐτῆς ἐν τῷ βήματι ὑπολείπεται, τοῦτο πιθανῶς εἶνε κεκολοβωμένη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πλάξ κεκοσμημένη νῦν ἐν μέρει μόνον διὰ καλλίστων ἐντεθειμένων ψηφίδων. Ἴσως δ' εἶνε αὐτὴ ἡ κυρία τῆς ἀγίας τραπέζης πλάξ, ἢ τις τῶν πλαγίων.

Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς πλακὸς, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους προσηρμοσμένης, ἀνερχόμεθα δι' ἐξ βαθμίδων κτιστῶν εἰς τὸ οὐχὶ πολὺ ἀρχαίον ἐκ φαιοῦ κοινοῦ μαρμάρου σύνθρονον. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου δ' ἐδάφους καὶ τοῦ βήματος καὶ τοῦ διακονικοῦ οὐδὲν νῦν σώζεται ἢ φαίνεται. Ἴσως δ' ἐπιμελῆς ἔρευνα θ' ἀποκαλύψῃ λανθανούσας νῦν ἀρχαιότητας, ἀφ' οὗ ἐν τῷ ἱερῷ δὲν ἐπήλθον μεγάλα ἀνατροπαί, μόνον δὲ ἱεροσυλία θὰ κατέστρεψεν ἴσως καὶ ἐξήλειψε τὰ ἐν αὐτῷ.

Ἡ δ' ἔγγλυφος πλάξ ἢ χρησιμεύουσα σήμερον ὡς ἀγία τράπεζα, ἐλήφθη ἀλλαχόθεν κατὰ τὰ νεώτερα τοῦ ναοῦ ἐγκαίνια. Ἄλλοτε δὲ θὰ εὐρίσκετο εἰς ἄποπτον μέρος, διακηρύττουσα τὸν μέγαν κτίτορα. Τὰ ἐν αὐτῇ κομψὰ μονογραφή-

ματα ἔχουσι τὴν παροῦσαν δέξιν· «Θεοτόκε, βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰακίνθῳ μοναχῷ, πρεσβυτέρῳ, ἡγούμενῳ». Ἴσως δ' ἦτο ἡ ἐπισημοτέρα τὸ πάλαι τοῦ ναοῦ ἐπιγραφή.

Μονογραφήματα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰακίνθου ὑπάρχουσι δύο ψηφιδωτὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῇ ἀψίδι τοῦ ἱεροῦ, δύο ἐπὶ κιονοκράνων τῶν στύλων τοῦ καθολικοῦ, καὶ ἐν εἰς τὸ ἕξω ὑπέρθυρον τῆς βασιλικῆς πύλης ἐν μέσῳ δύο κλάδων. Εἰς δὲ τὸ κιονόκρανον τοῦ πρώτου ἀριστεροῦ στύλου ὑπάρχει μονογράφημα δυνάμενον ν' ἀναγνωσθῇ τοῦ «φιλοσοφικοῦ».

Ἐν γένει δ' ὁ σήμερον ὀρόμενος καὶ ἐν πολλοῖς ἠλλοιωμένος ἀρχαῖος τοῦ ναοῦ ἐσωτερικὸς καὶ ἔξωτερικὸς κόσμος οὐδεμίαν ἀνέχεται σύγκρισιν πρὸς τὸν νεώτερον τοιοῦτον. Αἱ ἕνδεκα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου θύραι, οἱ τέσσαρες ἐκ πολυχρώμου μαρμάρου στῦλοι, αἱ τρεῖς μαρμάριναι λάρνακες, τὸ πολύτιμον ψηφιδωτὸν καὶ μαρμαρίνον τοῦ καθολικοῦ ἔδαφος, ἢ τῶν μονογραφημάτων πλάξ, ἢ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ψηφιδωτὴ πλάξ, τὸ μαρμαρίνον ἐν τῇ προθέσει ἐρμάριον, καὶ αὐτὸ τὸν σύνθρονον εἶνε κειμήλια ἀξίας μεγάλης.

Ἄλλ' ὁ ὑψίστος κόσμος, τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τοῦ ναοῦ τούτου εἶνε τὰ πολύτιμα ψηφιδώματα, τὰ ἐν τῷ ἱερῷ, ἐν τῷ καθολικῷ καὶ ἐν τῷ νάρθηκι, ὀλόκληρος ἀληθῶς σχολὴ ψηφιδογραφικῆς ἀρχαίας τῶν προγόνων ἡμῶν χριστιανικῆς τέχνης. Αὐτὸς δὲ μόνος ὁ ἀνεκτίμητος οὗτος

θησαυρὸς ἐλκύει τὸν θαυμασμὸν τῶν περιηγη-
τῶν, ἡμῶν δὲ καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν εὐ-
γνωμοσύνην πρὸς τοὺς διατηρήσαντας αὐτόν.
Εἶνε προφανῶς ἀρκετὸς εἰς ἔλλογον ἔξαρσιν τοῦ
παναρχαίου τούτου ναοῦ.

Πρὸς ἀκριβεστέραν δὲ κατανόησιν τῶν κατ'
αὐτὸν, προβαίνομεν εἰς βραχεῖαν ἐπισκόπησιν
τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, καθ' ὅσον αὕτη εἶνε νῦν
γνωστή. Οὕτω δὲ καὶ τὸ παρὸν δεόντως θὰ ἐκτι-
μηθῆ, καὶ ἡ ἀπαστράπτουσα ἐπὶ μακρὸν ἀρ-
χαία λαμπρότης θὰ κατανοηθῆ διὰ τεκμηρίων
καὶ δεδομένων προφανῶν καὶ διαμφισβητήτων.
Εἶνε δὲ ἀνάγκη, νομίζομεν, νὰ μὴ ὑστερῶμεν καὶ
ἐν τούτῳ τῶν ἄλλων, ἀφ' οὗ περὶ ἰδίων ἡμῶν ἀ-
διαμφισβητήτων κληρονομημάτων πρόκειται.

Ὡς ἤδη ὑπεδείχθη, ὁ νῦν σωζόμενος ναὸς δὲν
εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναχθῆ εἰς χρόνους ἀπωτέρους
τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξαπλώσεως τοῦ βυζαντι-
νοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ εἰς ἱναοὺς ρυθμοῦ. Τοῦτο δὲ
βεβαιουῦσιν ἡ ὅλη ἀοχιτεκτονικὴ διαρρύθμησις
καὶ οἰκοδομικὴ, καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότατα ψηφι-
δώματα τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, ἧτοι οἱ τέσσαρες
ἀρχάγγελοι καὶ ἡ συμβολικὴ τῆς Ἁγίας Τριά-
δος παράστασις καὶ τινὰ ψηφιδωτὰ κοσμήματα
ἐν τῷ αὐτῷ μέρει.

Οἱ ἀρχάγγελοι, καλῶς καθαρισθέντες ἐπ'
ἐσχάτων διὰ τοῦ προμνημονευθέντος ρώσου λο-
γίου, προβάλλουσιν ἀρχαϊκὴν ἐν ψηφιδωτοῖς
καλλιτεχνίαν καὶ σοβαρὰν μεγαλοπρέπειαν. Ὁ
ζωγράφος αὐτῶν, γνώστης ἄριστος τῆς προοπτι-

κῆς, εἶχεν ὑπολογίσει τὴν ἀπόστασιν ἀφ' ἧς
αὐται κάτωθεν ὄρῳνται. Ἡ μεγαλοπρεπὴς πα-
ράστασις τῶν ὡραίων προσώπων, διαφερόντων
ἀπ' ἀλλήλων, δεικνύει τέχνην ἀκμαίαν ἀρχαῖ-
ζουσαν, ὅποια ἢ τῆς ἕκτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς
ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος.

Καὶ ἡ πλουσία δὲ καὶ λαμπρὰ περιβολὴ καὶ
τὸ τῆς κόμης ταινίωμα καὶ ἡ ἐν τῇ χειρὶ ἐκά-
στου σφαῖρα τοῦ κόσμου καὶ αἱ σημαῖαι καὶ ἡ
ὄλη ἐν γένει παράστασις τοιαύτην μαρτυροῦσιν
ἐποχήν. Τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ σιωπηλὴ καὶ σο-
βαρὰ συμβολικὴ παράστασις τῆς Ἁγίας Τριά-
δος. Μεγαλοπρεπὴς τῆς παντοκρατορίας θρόνος
φέρει ἐν τῷ μέσῳ πολυτελῶς κεκοσμημένον καὶ
διὰ πολυτίμων λίθων τὸ βιβλίον τῆς θείας ἀπο-
καλύψεως, ἐξ οὗ τρεῖς δέσμαι ἀκτίνων θείου φω-
τὸς πρὸς τὰ κάτω διαχέονται. Νέα δ' ἐπεξεργα-
σία ψηφιδωτῆ εἶνε ἡ ὄρωμένη νῦν ἐν τῷ μέσῳ
εὐλογοῦσα θεία χεῖρ.

Ἐνωθεν τῶν ἀρχαγγέλων ἀναγινώσκονται τὰ
ὀνόματα τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων, ὧν οὗτοι ἡ-
γοῦνται, «ἀρχαὶ, κυριότητες, δυνάμεις, ἐξουσίαι».
Αἱ σημαῖαι ἔχουσιν ἐκάστη τρεῖς ἐγγεγραμμένον
τὸ «ἅγιος», ἀρχὴν τοῦ τριαδικοῦ ἀγγελικοῦ ὕ-
μνου. Κάτωθεν δ' αὐτῶν ἀναγινώσκειται τὸ γρα-
φικὸν «καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγ-
γελοι». Αἱ δ' ἐν τῇ γραφῇ ἀνορθογραφίαι οὐδὲν
ἔχουσι τὸ παράδοξον εἰς τοιαύτας ἀρχαίας ἐπι-
γραφάς.

Εἰς δὲ τὸ μέσον τῶν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει ἀρχαγ-

γελων ἀναγινώσκειται καθέτως ἢ ἐπιγραφῆ,
«† Στηλοῖ Ναυκράτιος θείας εἰκόνας†», ἐξ ἧς
συνάγεται ὅτι μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν, ὅτε ὁ ναὸς
ὑπέστη δοκιμασίας, νέος τῆς μονῆς ἡγούμενος
πιθανῶς ἀνέλαβε τὴν ἀναστήλωσιν τῶν θείων
εἰκόνων κατὰ τὴν ἐνάτην περίπου ἑκατονταετη-
ρίδα. Τότε δὲ ἐγένετο ἢ ἐν τῇ κόγχῃ μεγάλη διὰ
ψηφίδων ὀρθία Παναγία, ἴδιον τύπον φέρουσα
καὶ ἐν τῷ στήθει τὸ θεῖον βρέφος βαστάζουσα
κατὰ τρόπον ἴδιον.

Ἐνθεν δ' αὐτῆς ὑπάρχει ἀρχαιοπρεπῆς ἐπι-
γραφῆ «Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑσφόρου γεγέννηκά
σε» (Ψαλμ. 109,3) προφανῶς ἀρμόζουσα οὐχὶ
εἰς τὴν Θεοτόκον, ἀλλ' εἰς τὸν Θεάνθρωπον υἱὸν
αὐτῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι, ὅπως ἐν τῇ συμβολικῇ
τῆς Ἁγίας Τριάδος παραστάσει οὐδὲν πρόσωπον
παρίσταται, οὕτω καὶ ἐν τῇ θέσει ὅπου νῦν ὑ-
πάρχει ἢ Παναγία, ὑπῆρχε τὸ σύμβολον τῆς
θείας ἀπολυτρώσεως, ὁ σταυρός. Ἡ δ' ἐπιγραφὴ
οὕτως ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἐν τῷ σταυρῷ προση-
λωθέντα Θεάνθρωπον.

Ἐπερὶ τῆς κόγχης, παρὰ τὸ τέλος τῆς ἀ-
ψίδος τὸ ἔσω, ἀναγινώσκειται ἢ σύγχρονος πρὸς
τοὺς ἀρχαγγέλους μεγάλη ψηφιδωτὴ ἐπιγραφῆ,
«Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἀγίασμα, Κύριε, εἰς μα-
κρότητα ἡμερῶν» (Ψαλμ. 22,5). Κοσμεῖται δὲ
τὸ μέρος τοῦτο δι' ἐξαισίου κάλλους καὶ χρωμα-
τισμοῦ ψηφιδωτῶν κοσμημάτων, ὧν ἔνθεν καὶ
ἔνθεν εἰς τὰ ἄκρα ἀναγινώσκειται τὸ μονογράφη-

μα τοῦ Ἱακίνθου, μαρτυροῦν τὴν ἀρχαιότητα
τῶν ψηφοθημάτων τούτων.

Οὕτω δ' ἐν τῇ ἀψίδι σώζονται ἐλάχιστα βε-
βλαμμένα ψηφιδωτὰ τῆς διὰ τοῦ Ἱακίνθου
ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐβδό-
μης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ δὲ κόγχη παρουσιάζει
νῦν ἐπὶ ἀρχαίου χρυσοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους,
ἀντὶ τοῦ προτέρου συμβόλου τῆς αὐτοθυσίας
τοῦ Θεανθρώπου, τὴν Παναγίαν τὸ θεῖον βρέφος
φέρουσαν. Εἶνε δὲ αὕτη καλλίστης τέχνης ἔργον
τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ὁ Ναυκράτιος
ἐπιδιώρθωσε καὶ συνεπλήρωσε τὰς αὐτόθι εἰκό-
νας. Ἐπὶ τοῦ Ναυκρατίου δὲ πιθανῶς, ἢ περὶ
τὰς ἀρχὰς τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος ἐγένοντο
αἱ νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσαι δεσποτικαὶ ψηφιδω-
ταὶ εἰκόνες, τοῦ Κυρίου «τοῦ Ἀντιφωνήτου» καὶ
τῆς Θεοτόκου «τῆς Ἐλεούσης». Καταδεικνύουσι
δ' αὐταὶ τέχνην σοβαρὰν καὶ ἐπιμελεμένην
ἐν γνώσει τῆς προοπτικῆς καὶ τῆς ἐγγύθεν πα-
ρατηρήσεως. Ἰδίᾳ δ' ἢ Παναγία καὶ τὸ θεῖον
βρέφος προκαλοῦσιν εὐσεβῆ θυμῆρη θαυμα-
σμὸν, τοῦ νοήμονος παρατηρητοῦ διακρίνοντος
ἐξαίρετον δύναμιν ἐπιμελεμένης διὰ ψηφίδων
τέχνης. Τὰς θαυμισίας ταύτας εἰκόνας εὐσεβῆς πα-
τριαρχικὴ φιλοτιμία ἐκόσμησε καὶ ἐξησφάλισε
διὰ ὑάλων καὶ πλαισίων καὶ κανδηλῶν καταλ-
λήλων. Χωρὶς δ' ἐντεῦθεν νὰ κρύπτηται, τοῦ-
ναντίον ἐπὶ μᾶλλον λαμπρύνεται τὸ ἐξαισιον
αὐτῶν κάλλος. Ἐνευ δ' ὑπερβολῆς σήμερον αἱ

εἰκόνες αὐταὶ εἶνε μοναδικαὶ εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν, ἀτελέστερον εὐρεθεισῶν ὁμοίων ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων ὀπόθεν καὶ ἡμεῖς τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐρεῦ- νης ἐλάβομεν.

Ἐντὸς δὲ τοῦ τριακοσιετοῦς περίπου διαστή- ματος ἀπὸ τῆς διὰ τοῦ Ἷακίνθου ἀνεγέρσεως καὶ διακοσμήσεως μέχρι τῆς διὰ τοῦ Ναυκρατίου, τοῦ δευτέρου κτίτορος, ἀνακαινίσεως, ὁ ναὸς ὑ- πέστη μεταβολὰς διακρινομένας εἰς τὰ τοιχώμα- τα αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν πιθανὴν τοῦ κυρίου Σμήτ γνώμην, ὁ γυναικωνίτης, ἢ τὰ κατηχούμενα, ἐ- ξετείνετο καὶ εἰς τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευ- ράν. Ἄλλὰ σπουδαῖαι ἀπὸ σεισμῶν ἢ ἄλλων αἰτίων βλάβαι ἐκολόβωσαν αὐτὸν ἐν τούτῳ εἰς ἐποχὴν ἄγνωστον.

Ἐν τῇ πρώτῃ δὲ τελειοτάτῃ αὐτοῦ μορφῇ τὸ δάπεδον τοῦ καθολικοῦ, ἀναλόγως δὲ καὶ τῶν κλιτῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ νάρθηκος, ἦτο θαυμάσιον. Ἴσως δ' ὑπῆρχε τότε καὶ ὀρθο- μαρμάρωσις συναδουσα πρὸς τὸν τοῦ δαπέδου κόσμον, ψηφιδωτῆματα δ' ἐκόσμου τοὺς τοίχους. Ὁ τότε δὲ τροῦλλος, σωζόμενος μέχρι τῶν ἀρ- χῶν τῆς δεκάτης ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, πρὸς τῇ λαμπρότητι τῶν ψηφιδωμάτων εἶχε καὶ ἄ- φθονον διὰ φωταγωγῶν φῶς, παμφαῆς ὢν.

Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ τοῦ ναοῦ φωταγωγοὶ ἦσαν μεγάλοι καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἀφθονον καὶ ἄπλετον προχέοντες τὸ φῶς. Τὸ μέγεθος δ' αὐτῶν πολ- λαχοῦ νῦν εἰς τὰ τοιχώματα φαίνεται. Ἡ δὲ νεωτέρα καὶ ἐν τούτῳ πίεσις εἶνε τῶν χρόνων

τῆς δεινῆς καὶ τὰ πάντα διαφθειρούσης δουλείας. Τότε τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ πιέζωσιν ἡμᾶς, ἀφ' οὗ καὶ φόρον ζωῆς νὰ πληρώνωμεν ὠφείλομεν, ἵνα ὀ- πωσοῦν ἀσφαλῶς ἐρπόμεν ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους.

Τρίτος μετὰ τὸν Ἷακύνθον καὶ τὸν Ναυκρά- τιον κτίτωρ τοῦ ναοῦ προβάλλει ὁ Νικηφόρος. Οὗτος πρὸς ἄλλοις ἐκόσμησε τὸν νάρθηκα διὰ τῶν μέχρι τοῦ νῦν ὀρωμένων ψηφιδωτῶν, ἴσως δὲ καὶ ἄλλων, καὶ δὴ ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς ἀγούσης εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς μεγάλης σαρκοφάγου. Πολὺ δὲ πιθανὸν φαίνεται ὅτι βλαβέντα ὑπὸ σεισμῶν ἢ ἄλλων κακῶν τὸν ναὸν ὁ Νικηφόρος φιλοτίμως ἀνεκαί- νισε, προνοίᾳ αὐτοκρατορικῇ.

Εἶνε δὲ γνωστὸς ὁ Νικηφόρος ἀπὸ τῆς ἐπι- γραφῆς τῆς ὑπὸ τὴν ψηφιδωτὴν μεγάλην Πανα- γίαν ἐν τῷ νάρθηκι, ἔχουσαν ὧδε: «Κύριε, βοή- θει τῷ σῶ δούλῳ Νικηφόρῳ πατρικίῳ, πραιπο- σίτῳ, βέστη (ἴσ. γρ. βεστάρχι) καὶ μεγάλῳ ἐταιριάρχῃ». Ἡ δ' ἄλλη ἐπιγραφή ἢ ἀναγινω- σκομένη εἰς τὴν εἰκόνα τὴν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ γυναικωνίτου, ἔχουσα καὶ χυδαίαν χρονο- λογικὴν κιβδηλίαν, εἶνε πάσης προσοχῆς ἀνα- ξία, ἐπὶ μᾶλλον ἐπ' ἐσχάτων διαφθαρεῖσα.

Προσοχῆς δὲ τινος ἀξία δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ παρομοίας φύσεως γνησιωτέρα ἐπιγραφή, ἣν ἐπὶ ψηφιδωτῆς εἰκόνας ἀνέγνωσεν ὁ Χάμμερ, σήμερον δ' ἀναγινώσκειται ἐπὶ τῆς ξυλίνης εἰκό- νος τῆς μεγάλης σαρκοφάγου. Λέγει δ' αὕτη εἰς πολιτικοὺς βυζαντινοὺς στίχους τάδε

«Ἄναξ κραταῖος δεσπότης Κωνσταντῖνος
μονὴν προνοίας ἀξιῶν τὴν ἐνθάδε,
δῶρον δίδωσιν εὐκλεεῖ πατρικίῳ»

Τοιαύτη δ' εἶνε καὶ ἡ ἐκεῖ ἀναγινωσκομένη
ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου·

«Ἐγὼ σε καὶ δέσποιναν εἶδα κτισμάτων,
καὶ τῶν ἐμῶν ἀρχηγὸν ἐνθυμημάτων
δεσπότην δὲ κυρίαν τῆς οἰκίας,
ἔγραψα τὸδ' ἐμὸν Νικηφόρος Παρθένε».

Ἄνεγνω δὲ ταύτην ὁ ρηθεὶς Χάμμερ πιθανῶς ἐν τούτῳ τῷ μέρει, πιθανῶς δ' ἐντεῦθεν μετεγράφη καὶ διεφθάρη καὶ ἡ εἰκὼν καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ γυναικωνίτου. Ἰσως δὲ σωζομένου τοῦ ψηφιδωτοῦ ὀπισθεν τῆς ξυλίνης ἀλλεπαλλήλου εἰκόνοσ θὰ δυνηθῆ τις βραδύτερον κάλλιον νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ κατ' αὐτήν. Τὸ δὲ νῦν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὀλίγον φωτίζει τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ.

Ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν μεγάλην τῆς Παναγίας εἰκόνα ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι, Νικηφόρος τις, τετιμημένος διὰ πολλῶν αὐλικῶν ἀξιωματῶν παρά τινος μεταγενεστέρου πάντως αυτοκράτορος Κωνσταντίνου, ἐδέχθη παρ' αὐτοῦ δῶρον εἰσεβείας τὸ κτιτορικὸν ἀξίωμα τῆς μονῆς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἱακίνθου ἐν Νικαίᾳ, καθ' ὅσον μάλιστα ἔχρηζεν ἐπισκευῶν. Ἐφιλοτιμήθη δὲ νὰ ἐξωραΐσῃ τὸν ναὸν διὰ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ νάρθηκος, ἅτινα προφανῶς εἶνε μεταγενέστερα, τῆς ἐνδεκάτης ἑκατοῦταετηρίδος.

Κατ' αὐτὴν δὲ, τρεῖς Κωνσταντῖνοι αυτοκρά-

τορες ἀναφαίνονται, ὁ Η', υἱὸς Ρωμανοῦ τοῦ Β' (1025 — 1028), ὁ Θ' ὁ Μονομάχος (1028 — 1054) καὶ ὁ Ι', ὁ Δούκας (1059 — 1067). Ἐπὶ ἐνὸς λοιπὸν τῶν τριῶν τούτων ἀκμάζων ὁ Νικηφόρος, ἀνέλαβε τὴν ἐξωραΐσιν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς μεγάλης ἐν τῷ νάρθηκι Παναγίας, τῆς ἄνωθεν προτομῆς τοῦ Κυρίου, τῆς ἀπέναντι τοῦ Προδρόμου, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Ἱωακείμ καὶ τῆς Ἄννης, τῶν τεσσάρων εἰς τὰς γωνίας καθημένων καὶ γραφόντων εὐαγγελιστῶν, καὶ ἐν τῷ ὀμφαλῷ συμπλέγματος σταυρῶν.

Οὕτως εὐρέθη ὁ ναὸς ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐν Νικαίᾳ αυτοκρατορίας (1204 — 1261), ἐφ' ἧς ἔτυχε διαφόρων τιμῶν καὶ διακοσμήσεων. Βραδύτερον δ' ἐπεσκευάσθη ἐν τῷ διακονικῷ διὰ τρουλλοῦ, καὶ εἰς τὴν βόρειον ἰδίᾳ πλευρὰν μεγάλως βλαβεῖσαν. Εἰς ταύτην δὲ ἔξω πρὸς τὸ ἄκρον τὸ πρὸς τὸν νάρθηκα φαίνονται τοιχογραφίας ἔχνη ὑδατογραφικῆς ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν ναῶν τῶν ἁγίων Θεοδώρων καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐντὸς τῶν τειχῶν, οἵτινες μόλις νῦν σώζονται. Εἶνε δ' ἐργασία μεταγενεστέρης τραχείας βυζαντινῆς τέχνης.

Ἐκ δὲ τῆς μεταγενεστέρης ἱστορίας ταῦτα εἰς σημειώσεις ἀρχαίων Μηναίων εὔρομεν μνείας ἀξία· «1785 ἰουνίου 27 ἔλθων ἐκ τοῦ χωρίου Τερβεντίου ἐνταῦθα ὁ πανιερώτατος ἡμῶν δεσπότης ἅγιος Νικαίας κὺρ Γαβριὴλ (1783 φεβρουαρίου 15 — 1792 σεπτεμβρίου 17) μετὰ τοῦ πρώην Νυσσάβας κὺρ Δανιὴλ, καὶ λειτουργή-

σας καὶ εὐλογήσας τοὺς εὕρισκομένους χριστιανοὺς ἐμίσεισε διὰ ταῖς Δεύκες. Ὅθεν ἔστω εἰς ἔνδειξιν. † Ὁ Γεννάδιος ἱεροδιάκονος αὐτοῦ ἔγραψα, ἐκ Τριγλίας».

«Εἰς τοὺς 1766 ἰουλίου 27 ὀρτακέψαμε ἐγὼ ὁ παπᾶ Δημήτρις μετὸν παπᾶ Γεώργιον Δολιανίτην». «† Δημήτριος ἱερεὺς ρουμελιώτης ἐκ κωμοπόλεως Ρενδίνης 1767 ἰουνίου 30». «Ἄνθιμος ἱερομόναχος Νηώτης ἐφημέριος τῆς Νικαίας 1777 ἰουνίου 23». «1773 νοεμβρίου 24 Μακάριος ἱερομόναχος Θεσσαλονικεὺς ἐκ τῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁθωνος». «Ἐν ἔτει 1795 αὐγούστου 15 † ἦλθον ἐγὼ ὁ παπᾶ Ἰωάννης ἀπὸ χωρίου Ρενδίνης τῶν Ἀγραφῶν ἐπαρχίας Θαυμακοῦ καὶ ἐμπατίκισα εἰς τὴν Νικαίαν γρόσια καὶ δέκα ἕξι μαγλα ὅπου ἔγιναν ἐξήντα».

«Ἐν ἔτει 1798 ἦρθεν εἰς τὴν Νικαίαν καὶ ἐφημέρευσε ὁ παπᾶ Φώτης ἀπὸ χωρίου Βεζηρχανί ἐκ τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου Νικαίας». «† Παπᾶ Ἰωάννης παπᾶ Κώστα ἐκ κώμης τῶν Ἀγραφῶν ἐπαρχίας Θαυμακοῦ ἦρθα εἰς τὴν Νικαίαν καὶ ἐμπατίκισα ἐν ἔτει 1795 αὐγούστου 15». «Ἐν ἔτει 1803 αὐγούστου 15 ἦλθα ἐγὼ ὁ ὦν ἱερέων ἐλάχιστος Νικόλαος ἱερεὺς ταπεινὸς σακελλάριος ἐκ νήσου Αἰγίνης καὶ ἐμπατίκισα τὴν ἐκκλησίαν τῆς ποτὲ περιβλέπτου καὶ πολυθρυλήτου πόλεως Νικαίας καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμιον».

Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ὁ ναὸς ἦτο ἐν ἐιργείᾳ, ἐβαπτίζοντο δὲ καὶ παιδία ἐν αὐτῷ. Φυσικῶς δὲ καὶ πρότερον ἐν συνεχείᾳ ἐλειτουργεῖτο, μηδέποτε ἐντελῶς ἐρημωθεῖς. Ἦδη δ' ὁ Γεράλιος (1574) ἐμάνθανε παρὰ τοῦ μητροπολίτου Νικαίας Κυρίλλου ὅτι, ἐν Νικαίᾳ ὑπῆρχον τρεῖς ὀρθόδοξοι ναοὶ, «τῆς Παναγίας, τῶν ἁγίων

Θεοδώρων καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Προφανῶς δὲ οἱ τελευταῖοι ἦσαν εἰς τὰ τεῖχη ὡς ἁγίων στρατιωτικῶν, ὑπερμάχων τῶν στρατενομένων.

Καὶ ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Ποκόκιος (1740) μνεῖαν ποιεῖται τῆς μιᾶς ἐν Νικαίᾳ «ἐλληνικῆς ἐκκλησίας», πρῶτος δὲ τῶν νεωτέρων παρέχει ἐπαρκεῖς πληροφορίας περὶ αὐτῆς καὶ γενικὸν σχεδιαγράφημα. Ἐν ᾧ δ' ἐσώζετο ὁ ἀρχαῖος ψηφιδωτὸς τροῦλλος, ὁ Χάμερ (1804) εὗρεν αὐτὸν πεπτωκότα ἐκ σεισμοῦ πιθανῶς. Ἐφαίνοντο δ' ἐπὶ τοῦ δαπέδου, καιρίως βλαβέντος ἐκ τῆς πτώσεως, τῇ δε κακείσε ψηφία, ὅπερ μαρτυρεῖ τὸ πρόσφατον τῆς πτώσεως.

Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ ρέκτης ἐκ Τσαριτσάνης μητροπολίτης Νικαίας Δανιὴλ (1801 ἰουνίου 18—1811 μαρτίου 11), μὴ ἀνεχόμενος τὴν μεγάλην τοῦ περιφήμου ναοῦ παρακμῆν, ἀνέλαβε διὰ τοῦ πρωτοσυγκέλλου αὐτοῦ Χρυσάνθου τὴν ἀνακαίνισιν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι τρεῖς ἐπιγραφαὶ, ἡ ἄνωθεν τῆς δεξιᾶς τοῦ νάρθηκος θύρας σήμερον κειμένη, ἡ σπουδαιοτέρα, ἡ παρὰ τὴν θύραν τῆς αὐλῆς ἔξωθεν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, οἰκτρῶς διαστραφεῖσα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς λέξεως ἀρχιθύτου ὑπὸ τοῦ κυρίου Βούλφ, διαστρέψαντος καὶ τὸ τοῦ πρωτοσυγκέλλου ὄνομα συντόμως γεγραμμένον ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ ἡ ὑψηλὰ ἔξωθεν εἰς τὸ βόρειον μέρος κειμένη. Αὐτῇ συντόμως σημειοῖ τὸν χρόνον (αὠζ' φρ (= φεβρουαρ.) κ') καὶ τοὺς πρωτοστατήσαντας εἰς τὴν ἐπισκευὴν Χρυσάνθου, Μημῖκον καὶ Χ' Νικήταν.

Δὲν ἀνηγέρθη δὲ τότε ὁ τροῦλλος, ὅπως οὐδ' ἐπὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ζηλωτοῦ καὶ ἰσχύοντος ὁμογενοῦς Πέτρου τοῦ Δεληγιάνη τῷ 1830, ἀλλ' ἄλλως ἐκαλύφθη τὸ μέρος. Ἐπὶ τοῦ Δεληγιάνη ἐξώσθησαν οἱ παρεισαχθέντες πρὸ

τινος ὅλως παρανόμως Ἀρμένιοι εἰς τὸ ἀριστερὸν κλίτος. Ὁ δὲ νῦν ὑπάρχων τρουῖλλος ἀνηγέρθη τῷ 1840 μετὰ καλῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης καὶ στερεότητος ἐπαρκούς, μὴ ἔχων ὅμως ἐπαρκῆς φῶς διὰ τοὺς τέσσαρας μόνον μικροὺς ἀναλόγως φωταγωγούς.

Πότε δ' ἐγένοντο τὰ νέα τοῦ ναοῦ ἐγκαίνια, τῷ 1807 ἢ τῷ 1830, ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, μὴ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸν ἀρχαῖον τῆς Νικαίας κώδικα. Φαίνεται δὲ ὅτι πρὸς καιρὸν ἐστήθη ἀγία τράπεζα εἰς τὸ διακονικόν, ἧς τὸ φυτὸν στηρίζεται ἔτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Αἱ δὲ μεταγενέστεραι μέχρι τοῦ 1907 γενόμεναι μικραὶ ἐπισκευαὶ δὲν ἔχουσιν ἀξίαν τινὰ, συνετέλεσαν δὲ μᾶλλον εἰς ἀπόκρυψιν τοῦ σωζομένου ἀρχαίου κάλλους δι' ἀκαταλλήλων χρωματισμῶν.

Σήμερον δὲ ὁ πάνσεπτος οὗτος ναὸς, ζήσας ἐπὶ δεκατρεῖς ὄλας ἑκατονταετηρίδας, φέρων δὲ κειμήλια πολυτιμότεα καὶ ἱερώτατα, διατρέχιν μέγαν κίνδυνον καιρίων καὶ ἀνεπανορθώτῳ καταστροφῶν. Θὰ ἀνεχθῶμεν ἄρα γε τοῦτο; Νομίζομεν ὅτι εἶνε ἐκ τῶν ἀδυνάτων δι' ἡμᾶς μία τοιαύτη ἔνοχος ἀκηδία. Διὰ τοῦτο εὐχόμεθα ὅπως κοινὸς ἐνθεὸς ζῆλος, πνεῦμα εὐσεβείας ζωγρόνον, καὶ ἀκατάλυτος στοργὴ πρὸς τὰ πάτρια καθοδηγήσῃ πάντας εἰς σύμπραξιν ἐν ἔργῳ κοινωφελεστάτῳ. Εἴθε οὕτω νὰ γίνῃ, καὶ διὰ μεγάλης ἀναγκαίας ἐπισκευῆς νὰ σωθῇ καὶ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν περιωπὴν ὁ ἱερὸς ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Ἱακίνθου.

Τμήματα **3** γροθίων